

DOI: 10.18524/2312–6809.2019.29.180593

УДК 821.161.2–3 Українка

ПРОЗА ЛЕСІ УКРАЇНКИ В КОНТЕКСТІ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ К. XIX — ПОЧ. XX СТОЛІТТЯ

Ольга Подлісецька, канд. філол. наук, доц.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

orcid.org/0000–0002–4100–3019

podlisecka@ukr.net

Простежено концепції сприймання творчості українських письменниць кінця XIX — початку XX століття сучасниками та літературознавцями. Проаналізовано рецепції феномену жінок-письменниць у світовому та національному культурно-мистецькому контекстах. Здійснена спроба прослідкувати докорінні зміни в рецептивно-когнітивному аспекті літератури зламу століть. Досліджено, що в сучасному методологічному прочитанні творчість Лесі Українки, Ольги Кобилянської набуває неоприятелених досі смислових аспектів та інтерпретацій.

Ключові слова: жіноча проза, наратив, конфлікт, природа творчості.

Конфлікт «жіночого і чоловічого, або феміністичного і патріархального» [3, с. 132], за влучним висловом С. Павличко, в українському суспільстві набирає обертів з приходом потужної плеяди жінок-письменниць у літературу, в якій жіноча проза була представлена чи не одною Марко Вовчок. Звісно, не відкидаємо появу творів Ганни Барвінок, Олени Пчілки та Наталії Кобринської саме у той час (XIX ст.). Але більш знаним і тиражованим був доробок саме Марко Вовчок. Проте з огляду на суцільну маскулінну природу тогочасної української літератури, проза Марко Вовчок не виокремлювалась як жіноча проза (звісно, неабияк сприяє цьому і псевдонім), а була розчинена у літературі загальній, чоловічій, нейтральній.

Питання про правомірність розгляду жіночого письменства як окремого явища може розцінюватись як дискусійне. Адже жінки-письменниці не об'єднувалися в яку-небудь творчу групу, не видавали спеціального часопису, та й узагалі не представляли виразно однорідної течії в літературному житті свого часу. Проте не можна не зауважити, що в літературі кінця XIX — початку XX століття жінки-письменниці посідають значно більшу вагу, ніж у літературі XIX віку. Плеяда молодих авторок активізувала культурне життя України, привносячи нові теми й образи, загострюючи увагу на питаннях жіночої ідентичності, а то й суто феміністичних аспектах. Утвердження

в літературі образу нової жінки веде водночас до утвердження «вищої» культури як атрибуту жіночої ідентичності. Нова жінка періоду модерну означає особливий статус буття жінки, яка переступає межі природи і входить у сферу культури. Саме наприкінці XIX ст. відбуваються глибинні трансформації жіночої свідомості в Європі, розгортається широкий емансипаційний рух жінок.

На меті статті є дослідити контекстуальне поле появи та функціонування жінок-письменниць у літературі кінця XIX — поч. XX століття.

Емансипація жінки вивільнила енергію, яка протягом XX століття створила феномен жіночої творчості. Постать Лесі Українки є своєрідним маркером в українській літературі, що вказує на її (літератури) вартість та художні особливості, хоча прижиттєво Лесю Українку вважали другою за значенням серед жінок-авторок після Дніпрової Чайки. У своїй лекції «Леся Українка як культурна героїня XXI ст.» Віра Агеєва стверджує: «Зображення народу як джерела етики й естетики у творчості Лесі Українки точно немає» [1]. Так, саме Леся Українка спромоглася інтерпретувати з жіночої точки зору визначні міфи світу. Зокрема, «Лісова пісня», на відміну від багатьох історій про митця — це історія не Лукаша, а історія Мавки, фінал описаний її очима» [1], — так зазначає у своїй лекції дослідниця. Крім кардинально іншої тематики, жіноча проза вирізняється і розмаїттям жанрів. Основний період творчості О. Кобилянської та Лесі Українки (90-ті та 900-ті роки) співпадає з розквітом новелістики в українській літературі початку XX століття (В. Стефаник, І. Франко, М. Коцюбинський та ін.). Звідси розмаїтість жанрів «малої прози» письменниць: це і новели, і оповідання, і настроєві психологічні образки, і лірико-пейзажні малюнки, і алегоричні поезії в прозі, й афористичні мініатюри. По-новаторськи здійснюються підходи і до композиції творів, Леся Українка «знаходила свої варіанти розв'язання традиційного наративу і на структурному рівні» [2, с. 333]. Так, наприклад, оповідання Лесі Українки «Над морем» варто розглядати як твір з обрамленням.

Поява численних жіночих імен у літературі, безумовно, не була випадковістю. Вона ознаменувала прихід у культуру талановитої когорти, яка, шануючи традиції попередників, водночас розширювала естетичні горизонти рідного письменства — впроваджувала нові теми, мотиви та засоби художнього відображення дійсності.

Почався своєрідний «бум» жінок-письменниць з того, що письменниця Н. Кобринська організувала в Станіславові «Товариство руських

женин» (1884). Кобринська наголошувала передусім на «економічній незалежності жінки від чоловіка», на можливості жінки реалізувати себе в «науці і праці» [4, с. 3]. Саме під впливом Н. Кобринської ідеями жіночої емансипації перейнялася О. Кобилянська, котра не випадково свою повість «Людина» (1894) присвятила галицькій посестрі. Хоча жодна з українських письменниць не була активісткою феміністського руху, але зокрема Ольга Кобилянська мала певний досвід співпраці з «Товариством Руських жінок на Буковині». 1894 року вона виступила однією з ініціаторок створення цієї феміністичної організації, а в літературі дебютувала як послідовна феміністка. Кобринська добре знала, що таке консерватизм середовища, в якому жінки не тільки «не вміють і бояться бути собою», а й сприймають нові ідеї насторожено-агресивно. Чоловіки ж просто «осмішували жіночий рух»; такі собі, за висловом Н. Кобринської, «парубочькі жарти» [4, с. 5].

Зусиллями Н. Кобринської та Олени Пчілки, при підтримці І. Франка з'явився альманах «Перший вінок» (1887). Загалом альманах «Перший вінок» виразно проартикулював ідею жіночої емансипації. На сторінках «Першого вінка» виступили як уже знані літературні постаті, що раніше дебютували в галицькій пресі, так і початкуючі авторки, для яких альманах став важливим шансом засвідчити власний талант. Тут також була представлена Наддніпрянська Україна: старше покоління репрезентувала Ганна Барвінок, середнє — Олена Пчілка (Ольга Косач), а наймолодше — Леся Українка, Людмила Старицька-Черняхівська, Дніпрова Чайка. Свій поетичний, прозовий чи дослідницький доробок представили галичанки Уляна Кравченко, Анна Павлик, Михайлина Рошкевич, Софія Окуневська, Ольга Франко, запропонувавши укладачам альманаху свої вірші, оповідання, етнографічні розвідки, статті.

Леся Українка та Ольга Кобилянська зробили виклик домінуючій чоловічій традиції, бо відчували себе спадкоємницями зрілої традиції «жіночої літератури», маючи своїми попередницями Марка Вовчка і Ганну Барвінок, Олену Пчілку та Наталю Кобринську. Так, твори пізнього етапу еволюції Ганни Барвінок спростовували поширене уявлення про неї як «типову письменницю етнографічної школи». Але вона «ніколи не замикалася на традиційному прозописемі, пильно приглядалася до нових стильових тенденцій», так, наприклад, новелу «Малюнок» (1906) можна назвати «імпресіоністською» [2, с. 46].

Наталія Кобринська (збірки «Дух часу» (1899) і «Ядзя і Катруся» та інші оповідання) (1904) пише переважно в реалістичній стильовій

манері, що відповідало тодішнім поглядам письменниці на літературу та її завдання. Як і твори Ганни Барвінок та ранні оповідання Лесі Українки, за формою твори Н. Кобринської ще належали до реалістичної школи письма, але вже змістовно вони стояли на модерністських позиціях.

Але тільки з появою прози О. Кобилянської та пізніших оповідань Лесі Українки тематика і проблематика жіночої прози в українській літературі була докорінно змінена. «Літературний образ жінки XIX століття — «покритки», «бурлачки», «повії», що були квінтесенцією горя, нещастя й немочі, відступив перед «царівною» і «одержимою духом» [3, с. 53]. «Нова жінка» О. Кобилянської — людина сильна характером, позбавлена романтичної імперсональності, спроможна на одинокий виклик суспільству. Саме цих рис бракувало жіночим образам у чоловічій народницькій літературі. На думку Р. Семківа, «*Valse melancolique*» — це «потужний феміністичний текст, лише він показує ролі, що відрізняються своїм вектором. І очевидно, що Кобилянська не намагається продемонструвати якусь ієрархію при цьому, а лише те, що ролі жінок можуть співіснувати. Не репродуктивно-обслуговуюча роль жінки, адже це лише одна з ролей. Але є й інші ролі» [5]. Дійсно, лише наприкінці XIX ст. жінка почала здобувати право, скажімо, на навчання. Так, на шляху до знань жінки стикались зі значно більшими труднощами, ніж чоловіки, «особливо на початковому етапі — до кінця XIX століття, — зазначає дослідниця Оксана Кісь. — До таких складнощів належали психологічні аспекти — подолання суспільної недовіри або вівертого несприйняття жіночої освіти, необхідність доводити свою інтелектуальну спроможність» [6, с. 76].

Як прозаїк Леся Українка маловідома, хоча її оповідання (22 прозових твори) є високою модерністською літературою, які дають змогу Дмитру Чижевському зробити такий висновок: «Леся Українка закінчує історію українського реалізму в надзвичайно цінній формі, яка фактично виводить літературу далеко за межі реалізму, а українську літературу робить — вперше — літературою світовою» [7, с. 132]. Ставлення як критики, яка не оцінила належно зокрема оповідання Лесі Українки, так і самої письменниці до власної прози не було однозначним. З одного боку, Леся Українка ніколи не ідеалізувала свої оповідання, не вважала їх досконалими, але, з іншого, завжди вимагала сприймати їх як її «рідних дітей», а не щось прохідне і другорядне. Так, «Приязнь» Лесі Українки, — твір, де вперше в жіночій літературі XX

ст. піднімається тема дівчачих підліткових дружб і тонко завуальованої дівчачої розбудженої сексуальності. Твори Лесі Українки інакші; вони відрізняються і від патріархальної тематики, і від іншої жіночої прози того часу. Говорячи, зокрема, про «Лісову пісню» (а це можна сказати про всю творчість Лесі Українки), В. Агеєва зазначає: «Це не є твір про злигодні українського села, він не є фольклорною інверсією» [1].

В жіночій прозі, на відміну від попередньої чоловічої, яскраво постає мова тіла в художньому тексті, а тіло й тілесність постають феноменами культурологічного пошуку (закоханість героя в героїню при першій зустрічі («Природа» О. Кобилянської, перевага тілесного над духовним в образі Алли Павлівни («Над морем» Лесі Українки) тощо). Так, якщо проза Лесі Українки ще містить перехід від школи реалізму до нового модерного письма, то вже мала проза О. Кобилянської наскрізь проникнута психологічним вираженням підсвідомого, зображенням потужного інтуїтивного начала героїв. Зокрема, герої новели «Природа» відкриває цілий світ у зосереджуючій миті життя (закоханість, мов спалах, і згодом (другий спалах, не менш сильний). Одна з ролей жінки у згаданих творах зосереджує в собі потужне незалежне начало, яке іноді балансує на грані — з домінуванням над чоловіком. Але подібні ситуації призводять до краху стосунків, як це показано, зокрема, у оповіданнях «Жаль», «Приязнь» Лесі Українки, повісті «Людина» Ольги Кобилянської.

Отже, ми спробували проаналізувати особливості літературного контексту, який оприявнив феномен жіночої прози в українській літературі кінця XIX століття та продемонстрував появу інших кодів, шифрів у новій жіночій літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. Леся Українка як культурна героїня XXI ст. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=i8XRAmxvGw> (дата звернення: 14. 08. 18).
2. Ковалів Ю. Історія української літератури: кінець XIX — поч. XXI ст.: підручник: у 10 т. Київ: ВЦ «Академія», 2013. Т. 2: У пошуках іманентного сенсу. 2013. 624 с.
3. Павличко С. Теорія літератури. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 679 с.
4. Переписка М. Драгоманова з Наталією Кобринською (1893–1895) / зладив і видав М. Павлик. Львів: Друкарня Уділова, 1908. 14 с.
5. Семків Р. Ольга Кобилянська. Природа царівни. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=i8XRAmxvGw> (дата звернення: 14. 08. 18).

6. Українські жінки у горнілі модернізації / під заг. ред. О. Кись; Інститут народознавства НАН України. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 303 с.
7. Чижевський Д. Історія української літератури. Київ: Видавничий центр «Академія», 2003. 568 с.

ПРОЗА ЛЕСИ УКРАИНКИ В КОНТЕКСТЕ ЖЕНСКОЙ ПРОЗЫ КОНЦА XIX — НАЧАЛА XX ВЕКА

Ольга Подлисецкая, канд. филол. наук, доцент

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Проанализированы концепции восприятия творчества украинских писательниц конца XIX — начала XX века современниками и литературоведами, в частности обращено внимание на рецепцию феномена женщины-писательницы в мировом и национальном культурно-искусствоведческом контекстах. Сделана попытка проследить глубинные изменения в рецептивно-когнитивном аспекте литературы излома веков. Установлено, что в современном методологическом прочтении творчеству Леси Украинки, Ольги Кобылянской присущи неясные доныне смысловые аспекты и интерпретации.

Ключевые слова: женская проза, нарратив, конфликт, природа творчества.

PROSE BY LESYA UKRAINKA IN THE CONTEXT OF THE WOMEN'S FAMILY IN THE END OF XIX — BEGINNING OF XX CENTURY

Olga Podlisetska, Candidate of Philology, associate professor

I. I. Mechnikov Odessa National University Ukraine

It is traced the concept of perception of the Ukrainian writers' works by the literary critics in the books of recent years. The analysis of the reception of the phenomenon of women writers in the world and the national cultural and artistic contexts is analyzed. An attempt has been made to follow the radical changes in the receptive-cognitive aspect of the literature of turn-century. It was investigated that in the modern methodological reading of Lesja Ukrainka's works, Olga Kobylanska acquires unrecognized semantic aspects and interpretations.

In the given article it is analysed the phenomenon of female writing in the Ukrainian literature in the end of XIX — beginning of XX century.

There is traced the public and cultural position of female writing. It was found out that epistolary and critical works by prose writer Lesya Ukrainka, Natalia Kobrynska acquires new, previously not mentioned semantic aspects and interpretations. Analysed genre specific of prose by Lesya Ukrayinka, Olga Kobylanska and it was discovered that the base of her short stories is formed by an intellectual conflict. There is explored reception of prose by Lesya Ukrayinka and Olga Kobylanska by her first literary critics and also investigated feministic tendencies in the short stories by the authoress. In the given article the appearance of the new method of reality perception is probed. It is directed on fixing alien-

ation in the spiritual situation of contemporaneity. There is researched the embodiment of feministic tendencies in short stories by Lesya Ukrayinka Natalia Kobrynska and Olga Kobylinska. It is noted that scornful attitude toward Lesya Ukrayinka as a prose writer dominates in criticism, which is explained by the fact that literary criticism is not always ready to accept new tendencies: writers avoid simplification of the artistic world of own works, deepen the expressive side of artistic value in behalf of approaching to indescribable. There is analyzed the transformation of small prose structural types by the authoress, in which realistic and modernistic short story coexist. It is noticed that in the short stories by Lesya Ukrayinka and Olga Kobylinska is developed an intellectual conflict. There is studied the accent of transference from the external events to internal heartfelt changes and changes experienced by the heroine of the short story «Friendliness» and «Nature». There is deduced an intuitional denial of the traditional for realism genres of prose by Lesya Ukrayinka. There is investigated the phenomenon of artistic value of authoress, which consists in both presenting the author's individuality, and at the same time being unidentical for the author. It was proved that the basic feature of the short stories in the end of 19th— beginning of the 20th century is a multidimensional approach to a character, aimed at immersion in the existential depths of a human being. It is considered important the attention to womanish psychology and attempt of the deep emotional states analysis in the prose literary works by female writing. According to research, in modern methodological reading of the works of playwright and intellectual female writing inherent in the hitherto implicit aspects of meaning and interpretation.

Key words: female prose, narrative, conflict, nature of creativity.

REFERENCES

1. Ageeva, V. Lesya Ukrainka yak kulturna heroinia 21-go st. [*Lesya Ukrayinka as a cultural heroine 21 century*] <http://www.youtube.com/watch?v=i8XRamsxvGw> [in Ukrainian]
2. Kovaliv, Y. (2013), *Istoria ukrainskoi literatury; kinec 19 — poc. 20 st. [History of Ukrainian Literature in the end of 19th— beginning of the 20th century]*, vol. 2, «Academy», Kyiv, Ukraine.
3. Pavlychko, S. (2002), *Teoriia literatury [Literary Theory]*, Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy», Kyiv, Ukraine.
4. Perepyska M. Dragomanova s Nataliyeu Kobrynskoyu (1893–1895), (1908), [*Correspondence of Drahomanov with Natalya Kobrynska*], Drukarnya Udilova, Lviv, (1908) Ukraine.
5. Semkiv, R. Olga Kobylinska. Pryroda zarivny Olga Kobylinska. [*The nature of the princess*] <https://www.youtube.com/watch?v=i8XRamsxvGw> [in Ukrainian].
6. Ukrainski ginky u gornly modernizaciji [*Ukrainian women in modernization*] (2017) pid red. O. Kis. «Club simeinogo dozvilla», Harkiv, Ukraine.
7. Chizhevsky, D. (2003), *History of Ukrainian Literature*, «Academy», Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 9 січня 2019 р.